

Naslov originala:
A hora da estrela (1977)
Clarice Lispector

Copyright © Paulo Gurgel Valente (Published by arrangement with the Heirs of Clarice Lispector and Agencia Literaria Carmen Balcells, Barcelona. All rights reserved.)
Copyright © ovog izdanja Kontrast izdavaštvo 2022

Za izdavača:
Vladimir Manigoda

Urednik:
Ivan Isailović

Prevod:
Silvija Monros Stojaković

Lektura i korektura:
Ivan Isailović

Dizajn korica:
Tijana Kazimirović

Prelom:
Tijana Kazimirović

Štampa:
F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:
1200

Izdavač:
Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
imejl: info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

KLARIS LISPEKTOR

ČAS ZVEZDE

Prevela s portugalskog: Silvija Monros Stojaković

KONTRAST

Beograd, 2022.

A HORA DA ESTRELA

Clarice Lispector

Krivica je moja

ili

Čas zvezde

ili

Neka se ona snađe

ili

Pravo na krik

ili

Što se tiče budućnosti

ili

Vapaj jednog bluza

ili

Ona ne ume da viče

ili

Osećaj gubitka

ili

Zvižduk po tamnom vetru

ili

Ništa ne mogu da učinim

ili

Registar prethodnih događaja

ili

Plaćljiva priča o omči

ili

Neprimetan izlazak na zadnja vrata

AUTOROVA POSVETA

(Zapravo, Klaris Lispektor)

Evo me kako ovo posvećujem starom Šumanu i njegovoj mi-loj Klari, iako su oni danas samo hrpa kostiju, teško nama. Po-svećujem se jednoj crvenoj, grimiznoj boji, nalik na moju krv, krv čoveka u punoj snazi te se, prema tome, posvećujem svojoj krvi. Posvećujem se posebno vilenjacima, patuljcima, silfida-ma i nimfama što mi nastanjuju život. Posvećujem se čežnji za nekadašnjim siromaštvom, kada sve bejaše suzdržanije i dostojanstvenije, a ja jastoga još ne okusih. Posvećujem se Betovenovoj oluji. Treperenju neutralnih Bahovih boja, Šopenu, koji mi omekšava kosti. Stravinskom, koji me ispuni užasom, a s kojim poleteh u plamenu. Možda i *Smrti i preobraženju* gde mi Rihard Štraus otkriva sudbinu? Posebno sebe posvećujem pragu današnjeg dana i današnjem danu, kao i prozirnom pokrovu Debisija, Marlosu Nobru, Prokofjevu, Karlu Orfu, Šenbergu i dodekafo-nistima, hrapavim krikovima elektroničara; svima onima koji su doprli do zastrašujuće neočekivanih područja moje duše, svim prorocima sadašnjice koji su mi prerekli mene samog do te mere da se u ovom trenutku rasprskavam u *ja*. Ono *ja* koje ste *vi*, jer ne mogu podneti da budem samo ja; trebaju mi drugi da bih se održao na nogama, glupav kakav jesam, pristrasan, ostaje mi još jedino da meditiram kako bih upao u onu punu prazninu koja se samo meditacijom može dosegnuti. Meditiranje ne mora da daje rezultate: meditacija može samoj sebi biti cilj. Meditiram bez reči, i to o ništavilu. Ono što mi stvara pometnju u životu jeste pisanje.

E, da... nipošto da se smetne s uma da se struktura atoma ne vidi, ali da je poznata. Znam mnoge stvari koje nisam video. Vi, takođe. Ne može se pružiti dokaz o postojanju onoga što je naj-istinitije, već u to valja poverovati. Verovati kroz plač.

Ova se priča dešava tokom vanrednog stanja i javne nevolje. Reč je o nedovršenoj knjizi, jer joj nedostaje odgovor. Odgovor za koji se nadam da će mi ga neko na svetu dati. Vi? To je priča u tehnikoloru, da bih ipak imao nekakav užitak, koji je, zaboga, i meni potreban. Blago svima nama.

Sve je na svetu otpočelo jednim *da*. Jedan molekul reče *da* drugom molekulu i život se rodi. Pre praistorije postojala je praistorija praistorije, a postojalo je *nikad* i postojalo je *da*. Oduvek ga je bilo. Ne znam baš, ali znam da svemir nikad nije imao početak.

Neka se niko ne zavarava, ja jednostavnost postižem uz mnogo napora.

Sve dok budem imao pitanja bez odgovora, ja ću nastaviti da pišem. Kako početi od početka kad se stvari dešavaju i pre nego što se dese? Ako su i pre pra-pra-istorije postojala apokaliptična čudovišta? Ako ova priča ne postoji, postojace. Misлити je čin. Osećati je činjenica. Zajedno čine *mene* koji pišem ovo što upravo ispisujem. Bog je svet. Istina je uvek jedan neobjašnjivi unutrašnji dodir. Moj najistinskiji život je neprepoznatljiv, izrazito unutrašnji, i nema te reči koja bi ga označila. Srce mi je ispražnjeno od svih želja i svedeno na puki poslednji ili prvi otkucaj. Zubobolja koja se provlači kroz ovu priču bila je kao zabodena udica duboko u našim ustima. Prema tome, pevam visokim tonovima jednu sinkopiranu i piskavu melodiju: to je moj sopstveni bol – *ja* koje trpi svet i nedostatak sreće. Sreća? Luđu reč nisam video. Izmisliše su je cure sa severoistoka što se motaju po brdima.

Kao što ću sada reći, ova priča će biti ishod postepenog sagledavanja; pre dve i po godine počeo sam postupno da otkrivam razloge. To je sagledavanje neumitnosti. Čega? Ko zna da li ću kasnije saznati. Kao da pišem u isto vreme kada me i čitaju. Međutim, ne počinjem od kraja koji bi opravdao početak – kao što smrt oduvek čini sa životom – zato što moram da zabeležim prethodne događaje.

Pišem sa izvesnim osećajem savladane smernosti zbog toga što vas napadam jednom tako spoljašnjom i očiglednom pričom. Ko zna, možda će iz nje u međuvremenu poteći krv, uzburkana i puna života, da bi se posle zgusnula u kocke drhtavog želea. Hoće li jednog dana ova priča biti moj ugrušak? Šta ja znam? Ako ima istinitosti u njoj (a jasno je da je priča istinita iako je izmišljena), neka to svako u sebi prepozna, jer svi smo mi jedno, a ko ne oskudeva u novcu, ništi je duhom ili čežnjom jer mu nedostaje nešto što je i od zlata vrednije: ima i onih kojima nedostaje te suštinske tananosti.

Kako da znam šta će biti kad to nikad nisam doživeo? U jednoj ulici Rio de Žaneira iznenada sam uhvatio u letu osećaj izgubljenosti na licu jedne cure sa severoistoka. Da i ne govorim o tome da sam kao dete odrastao na severu. Neke stvari znam naprosto zato što sam živ. Onaj ko živi zna, makar i ne znao da zna. Tako i gospoda znaju više no što misle, a prave se da ne znaju.

Nameravam da napišem nešto što neće biti složeno, makar bio prinuđen da upotrebim reči koje vi ne odobravate. Pripovest će, odlučujem pri lažnoj slobodnoj volji, obuhvatati nekih sedam likova, a ja sam jedan od najvažnijih, naravno. Ja, Rodrigo S. M. Ovo je, u stvari, stara priča, jer neću da budem tobože moderan i da teram neku modu samo da bih bio originalan. Stoga ću istražiti, protivno mom običaju, pripovest sa početkom, sredinom i *gran finalem*, praćenim tišinom i kišom koja pada.

Priča jeste očigledna, ali je i prepuna tajni, počev od jednog naslova („Što se tiče budućnosti“) kojem prethodi i iza kojeg sledi novi red. Nije reč o mom hiru; možda se konačno shvati nužnost razgraničenja. (Gadan će, čini mi se, biti kraj za koji bih voleo, ako mi nemaština dopusti, da bude veličanstven.) Ako bi umesto tačke usledile tri tačkice, naslov bi ostao otvoren pred vašim mogućim vežbama mašte, čak možda i nezdrave ili nemilosrdne. No, ni ja nisam milosrdan prema svom glavnom liku, toj curi sa severoistoka – hoću da mi priča bude hladna. Ali ja imam pravo da budem bolno hladan a vi ne. Zbog svega toga vam i ne ostav-

ljam izbor. Nije reč o priči, već pre svega o životu, i to elementarnom, koji diše li diše. Porozna građa, jednog dana ću tu živeti životom molekula uz moguću prasak atoma. Ovo što pišem je više od izmišljotine, moja obaveza je da progovorim o toj devojci među hiljadu takvih poput nje. Dužnost mi je, makar ovo bila nižerazredna umetnost, da obelodanim njen život.

Jer ona ima pravo na krik.

Zato ja vičem.

Čisti urlik koji ne traži milostinju. Znam da neke devojke prodaju svoje telo jer im je to jedini stvarni posed, a zauzvrat dobijaju pravi obrok umesto kakvog sendviča sa mortadelom. Ali osoba o kojoj ću govoriti još nema ni telo za prodaju, niko je neće, devica je i bezopasna - nikome ne treba. Osim toga, to sada otkrivam, ni ja nikome nisam potreban, čak i ovo što pišem je mogao neko drugi da napiše. Neki drugi pisac, da, ali morao bi da bude muško, jer žena pisac će učiniti da gomila besmislica zasuzi.

Ima na hiljade devojaka poput cure sa severoistoka, rasutih po svakojakim udžericama, bez sobe i postelje, koje rade iza tezgje do iznemoglosti. Čak i ne primećuju da su lako zamenljive, da je svejedno postoje li ili ne. Malo njih se žali, a koliko je meni poznato, nijedna ne postavlja zahteve jer ne zna kome. Postoji li taj *kome*!

Zagreavam telo kako bih počeo, trljam ruke kako bih se obodrio. Sada sam se setio da sam se nekada molio kako bih zagrejao duh: pokret je duh. Molitva mi je bila način da stignem do sebe u tišini, skriven od svih. Dok sam se molio, dobijao sam ostatak duše, a taj ostatak je sve što ću ikada moći da imam. Ništa preko toga. Međutim, praznina ima vrednost ponoć i nalikuje joj. Jedan od načina da se dobije jeste da se ne traži; jedan od načina da se ima jeste da se ne potraži, treba samo verovati da je tišina, koju kujem u sebi, odgovor na moje... na moju tajnu.

Nameravam, kao što sam nagovestio, da pišem na način koji će biti sve jednostavniji. Na stranu to što je građa kojom raspolazem već po sebi skućena, podaci o likovima su oskudni i slabo

šta razjašnjavaju; sva obaveštenja sa naporom stižu do mene, za mene samog: to je pravi stolarski rad.

Međutim, ne treba zaboraviti da je za pisanje bilo čega moja osnovna građa reč. Zato će ova priča biti sačinjena od reči koje se slivaju u rečenice, a iz njih će izbijati skriveno značenje koje ide dalje i od reči i od rečenica. Jasno je da, kao i svaki pisac, padam u iskušenje da upotrebim strastvene izraze: znam za blistave prideve, za izdašne imenice i za tako vitke glagole da uspravno probijaju vazduh na putu do radnje, jer reč je radnja, složićete se, zar ne? No, ja neću da ukrašavam reč, jer ako dotaknem devojčin hleb, taj će se hleb pretvoriti u zlato, a devojka (devetnaest joj je godina) ne bi mogla da ga sažvaće, pa bi umrla od gladi. Prema tome, moram jednostavno da govorim ako ću da uhvatim njeno nežno i neizbežno postojanje. Skromno se ograničavam, naravno, bez isticanja svoje skromnosti, jer onda to ne bi više bila skromnost; ograničavam se na iznošenje ubogih dogodovština jedne devojke u gradu u kojem je sve napravljeno protiv nje. Ona, koja je trebalo da ostane u svom pamučnom haljetku u nekom *sertaou*¹ u Algoasi gde nema daktilografije; veoma je loše kucala jer je imala samo tri razreda osnovne. Dok je, skoro nepismena, učila daktilografiju, morala je polagano da ponavlja, slovo po slovo; tetka ju je na brzinu obučila za kucanje na mašini. Devojka je tako stekla neko zvanje: najzad je postala daktilografkinja. Mada izgleda da se nije slagala s tim da u jeziku budu dva sastavljena suglasnika, ona je kopirala lep i okrugao rukopis svog voljenog šefa u reči „imenovati“, iako bi u govoru rekla „imentovati“.

Oprostite, nastaviću o sebi, jer sam sâm sebi nepoznat, pa dok pišem, malo se i čudim, jer sam otkrio da i ja imam neku sudbinu. Ko se nije zapitao: da nisam možda čudovište, ili je čovek takav?

Pre toga želim da potvrdim da se o toj devojci zna samo to da živi od danas do sutra. Kad bi bila tako glupa da se upita „ko sam ja?“, prepala bi se i odmah onesvestila. Jer, to „ko sam ja?“ po-

---

¹ *Sertao* (port.) – velika pustinjaska oblast u severoistočnom delu Brazila – *prim. prev.*

buđuje potrebu. A kako zadovoljiti potrebu? Ko sebe proučava, nije potpun.

Osoba o kojoj ću govoriti toliko je glupa da se ponekad nasmeje prolaznicima na ulici. Niko joj ne uzvraća osmeh, jer je i ne gledaju.

Vraćam se sebi; to što ću napisati ne mogu upijati zahtevniji umovi željni uzvišenosti. Ono što ću reći biće tek nešto ogoljeno, makar kao pozadinu imalo, i to odmah, mučni polumrak koji je uvek prisutan u mojim snovima kada noću izmučen spavam. Nemojte, dakle, očekivati zvezde u ovome što sledi: ništa neće zasijati; reč je o neprozirnoj građi koju po prirodi svi preziru. Razlog tome je to što ovoj priči nedostaje pevljiva melodija. Ritam joj je povremeno u raskoraku. No, u njoj ima činjenica. Iznenada su me obuzele činjenice bez književnosti (one su tvrdo kamenje a delanje me više zanima nego razmišljanje); od činjenica se ne može pobeći.

Pitam se da li bi trebalo da idem ispred vremena i da smesta skiciram nekakav kraj. Stvar je u tome što ni sam još ne znam kako će se sve završiti. Osim toga, shvatam da treba ići korak po korak, shodno roku koji određuju časovi: čak se i zver bori sa vremenom. A i to mi je jedan od osnovnih uslova: da napredujem postupno, uprkos nestrpljenju koje osećam kad je reč o toj devojci.

Ovom pričom ću postati osetljiviji, a dobro znam da je svaki dan ukraden od smrti. Nisam ja intelektualac, ja pišem telom. A to što pišem je vlažna izmaglica. Reči su zvuci probodeni senkama koje se, nejednake, ukrštaju – stalaktiti, čipke, preobražena muzika orgulja. Ne usuđujem se da zatražim reči od te treperave i raskošne mreže, izopačene i zatamnjene, koja ima svoj kontraton u gustom basu bola. *Allegro con brio*. Pokušaću da izvučem zlato iz uglja. Znam da odlažem priču i da igram lopte bez lopte. Da li je činjenica ujedno i čin? Kunem se da je ova knjiga sačinjena bez reči. Ona je nema fotografija. Ova knjiga je tajac. Ova knjiga je pitanje.

No, nekako mi se čini da čitava ova priča sada služi samo za odlaganje siromaštva prave priče, jer ja se plašim. Pre nego što je u mom životu iskrsnula ova daktilografkinja, ja sam čak bio pomalo i zadovoljan, uprkos neuspehu svoje književnosti. Na neki način stvari su se tako zgodno odvijale da su mogle i da se pogoršaju; ono što je sasvim sazrelo, može i da istrune.

Međutim, odjednom sam bio opčinjen prekoračenjem sopstvenih ograničenja. Tada sam i pomislio da pišem o stvarnosti, pošto me ona prevazilazi. Bez obzira na to šta uopšte znači „stvarnost“. Hoće li to što ću napisati biti sladunjavo? Imam sklonost ka tome, ali evo, odmah sasušujem i stvrđavam sve. Ako ništa drugo, to što pišem ni od koga ne traži usluge, niti vapi za pomoć: muški trpi svoju pretpostavljenu muku.

Jeste. Izgleda da menjam svoj način pisanja. No, stvar je u tome što ja pišem samo ono što hoću, nisam profesionalac; moram da govorim o curi sa severoistoka jer ću inače da se ugušim. Ona me optužuje, a ja mogu da se odbranim samo pisanjem o njoj. Pišem živim i ostrim potezima slikarstva. Boriću se sa činjenicama kao da je posredi ono beznadežno kamenje o kojem sam govorio. Kad bi makar poletela zvona, možda bih se odvažio dok pogađam stvarnost. I neka anđeli lepršaju krilima poput prozračnih pčela oko moje užarene glave, jer ona hoće da se pretvori u predmet-stvar, tako je lakše.

Da li je tačno da radnja nadmašuje reč?

Ali, dok se piše, neka se stvarima nadene pravo ime. Svaka stvar je jedna reč. Kada je nema, valja je izmisliti. Taj vaš Bog koji nam je zapovedio da izmišljamo!

Zašto pišem? Pre svega zato što sam uhvatio duh jezika, a time, ponekad, i oblik neke sadržine. Prema tome, ne pišem zbog cure sa severoistoka nego usled ozbiljnog razloga („više sile“), što zvanični spisi nazivaju „po sili zakona“.

Da, moja snaga je u samoći. Ne bojim se iznenadnih pljusko-va, ni velikih razularenih vetrova, jer i ja sam noćna tmina. Mada mi nije baš pravo kada čujem zvižduk u tami i korake. Tama? Se-

ćam se jedne ljubavnice: bila je devojka-žena, a koliko samo tame u njenom telu! Nikad je nisam zaboravio: nikad ne zaboravljaš onog s kim si spavao. Slučaj je žaračem utisnut u živo meso i svi koji uočavaju beleg užasnuto ustuknu.

Ovog časa hoću da govorim o curi sa severoistoka. To je to: ona je, poput psa lutalice, vodila računa samo o sebi. Bila se svela na samu sebe. A i ja, iz poraza u poraz, sveo sam se na sebe, ali bar nastojim da pronađem svet i njegovog Boga.

Želim da dodam, u vidu obaveštenja o devojci i o sebi, da živimo isključivo u sadašnjosti, jer smo uvek i zauvek u današnjem danu, a sutrašnji dan će isto biti neko danas; večnost je stanje stvari u ovom času.

A evo sada, dok stavljam na papir ove reči o curi sa severoistoka, osećam neku podozrivost. Pitanje glasi: kako pišem? Primećujem da pišem po sluhu, kao što sam po sluhu i engleski i francuski naučio. Šta da kažem o sebi kao piscu? Pa, imam više novca nego oni koji gladuju, što me na neki način čini i nepoštenim. Lažem samo u tačnom času laži, ali kada pišem, ne lažem. Šta još reći? Da, ne spadam ni u jedan društveni sloj, da sam na margini. Viša klasa me smatra opakim čudakom, srednja klasa zazire od mene, valjda strepi da joj ne pokvarim ravnotežu, a niža klasa mi čak i ne prilazi.

Ne, nipošto nije lako pisati (teško je kao lomljenje kamenja), iskaču varnice i opiljci kao kod glačanja čelika.

Avaj, osećam strah od započinjanja, a ne znam čak ni devojčino ime. Da i ne govorim o tome kako me stvar izluđuje zbog svoje goleme jednostavnosti. Ono što nameravam da ispričam deluje jednostavno, svima dostupno. Međutim, razrada je veoma složena. Moram da učinim jasnim ono što je gotovo ugašeno, što i sam jedva vidim. Ukrućenim, blatnjavim prstima na rukama opipavam nevidljivo u samom blatu.

Jedno je izvesno: ova priča će se odnositi na nešto tanano: na stvaranje celovite ličnosti koja je bez sumnje isto tako živa kao i ja. Brinite se o njoj, jer sve što ja mogu jeste da vam pokažem ko

je ona kako biste je prepoznali dok hoda lagano, mršava i vazdušasta, gotovo lebdeći ulicom. Ako mi priča ispadne nevesela? Svakako bih posle napisao i nešto veselije, ali zašto to uopšte činiti? No, i ja volim pesme radosnice, a jednog dana (ne znači da neću) možda i sam opevam blaženstva, a ne tegobe neke cure sa severoistoka.

Za sada bih radije išao go ili u dronjcima; hoću makar jednom da iskusim onaj nedostatak ukusa za koji kažu da ga pričest ima. Uzimanje pričesti biće kao kušanje bljutavosti sveta i kupanje u blatu. To će biti moja smelost, to napuštanje starih osećanja na čiju udobnost sam se već navikao.

Sada nema udobnosti: da bih govorio o devojci, moram da prestanem da se brijem nekoliko dana i treba uši da mi pocrne od nedovoljnog spavanja; samo ću, usled iscrpljenosti, povremeno dremkati, ta ja sam fizikalac. Pored toga, oblačiću samo staru i iscepanu odeću. Sve to zato da bih se stavio u istu ravan kao i cura sa severoistoka, makar u međuvremenu saznao da bi bilo dobro da se nekako uverljivije pojavim pred krugovima onolikih prohteva, zbog kojih ona i kuca na mašini:

Sve to, da, jer priča je priča. No, prethodno valja znati, i jednom zasnagda u glavu utuviti, da je reč plod reči. Reč treba da liči na reč. Postizanje toga je moj prvenstveni zadatak u odnosu na samog sebe. Reč ne sme da se kinduri i da bude umetnički jalova, ona mora da bude ona sama. Doduše, tačno je i to da sam želeo da postignem jedan fini osećaj, i to tako da se ta finoća ne razlomi u jednoj neprekidnoj pravoj. Istovremeno želim da doprem do najdostojanstvenijeg i najdubljeg trombona, dubokog i zemaljskog, ako bi me usled nervoze prilikom pisanja spopao neobuzdani napad smeha. Hoću da prihvatim svoju slobodu ne razmišljajući o onome o čemu mnogi misle: da je postojanje samo za ludake, da je čisto ludilo. Mada tako izgleda. Postojati i nije logično.

Radnja ove priče imaće za ishod moj preobražaj u drugog i moju konačnu materijalizaciju u predmet. Da, možda dođem do flaute oko koje ću se obmotati kao blaga puzavica.